

JESZCZE O DZIAŁALNOŚCI KOŚCIELNEJ BISKUPA WOLIMIRA

W opublikowanej w tomie 78 „Naszej Przeszłości” rozprawie o działalności kościelnej bpa włocławskiego Wolimira zaznaczyłem, że temat przedstawionego problemu niewątpliwie nie został wyczerpany¹. Uboga baza źródłowa nie pozwala bowiem na bliższe zapoznanie się z czynnościami biskupa, których źródło tkwi we władzy nauczycielskiej i kapłańskiej ordynariusza diecezji. Z kolei zupełnie świadomie pominąłem działalność Wolimira na polu gospodarczym, gdyż temat ten — moim zdaniem — mógłby stać się przedmiotem osobnych studiów. Przy czym należy podkreślić, iż z metodologicznego punktu widzenia ten rodzaj aktywności mieści się w ramach działalności kościelnej bpa diecezjalnego², co zostało docenione przez badaczy zajmujących się tą problematyką³.

Niniejszy przyczynek traktuję jako uzupełnienie oraz sprostowanie tekstu ogłoszonego drukiem. Poprawek tych nie udało mi się włączyć do korekty wspomnianego artykułu, a sądzę, że zasługują na uwagę. Kolejno zamierzam omówić sprawowanie przez Wolimira czynności li-

¹ J. Maciejewski, *Działalność kościelna biskupa włocławskiego Wolimira (1252–1275)*, NP t. 78: 1992 s. 65.

² S. Librowski, *Wizytacje diecezji włocławskiej*, cz. 1 t. 1 z. 1 „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” t. 8: 1964 s. 45–48; A. Weiss, *Organizacja diecezji lubuskiej w średniowieczu*, Rozprawy Wydziału Teologiczno-Kanonicznego Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Studia Kościelnohistoryczne t. 1, Lublin 1977 s. 70.

³ Zob. np.: Wł. Kłapkowski, *Działalność kościelna biskupa Wojciecha Jastrzębca*, „Warszawskie Studia Teologiczne” t. 5, Warszawa 1932 s. 79 n; W. Karasiewicz, *Jakub II Świnka, arcybiskup gnieźnieński 1283–1314*, Prace Komisji Teologicznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk t. 3 z. 3, Poznań 1948 s. 308–317; Tenże, *Działalność polityczna Andrzeja Zaręby w okresie jednoczenia państwa polskiego na przełomie XIII/XIV wieku*, Prace Komisji Historycznej Wydziału Historii i Nauk Społecznych Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk t. 19 z. 1, Poznań 1961 s. 63–64, 67–69.

turgicznych, nieznany do niedawna dokument indulgencyjny biskupa i wprowadzić kilka poprawek do aneksu wspomnianej rozprawy.

Wśród opublikowanych przez J. Nowackiego kilku dokumentów trzynastowiecznych znajduje się również dyplom elekta gnieźnieńskiego Janusza z 23 września 1258 r.⁴ W owym dniu, tydzień po synodzie wrocierskim, Ludmiła wdowa po komesie Boguszy i komes Szymon zrzekli się publicznie prawa do spadku. Działo się to w kościele w Chorzęcinie, według narracji dokumentu, „Cum venerabilis pater noster dominus Volimirus Wladislaviensis episcopus [...] precibus nostris inclinatus ecclesiam consecraret, completo in eadem ecclesia consecrationis officio...”. Wyjątkowe to źródło, dotychczas przede mnie nie wykorzystane, ukazuje nam zatem ordynariusza wrocławskiego odprawiającego uroczystą mszę konsekracyjną. Zwrócić należy uwagę na fakt, iż rzecz dzieje się na terenie archidiecezji gnieźnieńskiej⁵, a konsekracji dokonano z inicjatywy elekta Janusza. Powyższy dokument potwierdza wyrażoną przeze mnie już uprzednio opinię o charyzmacie duchowym bpa wrocławskiego, a także wskazuje na wykonywanie przez Wolimira czynności liturgicznych. Warto przy tej okazji zauważyć, że według dyplomu infulata wrocławskiego z 29 czerwca 1265 r. sprzedaż scholastykowi wrocławskiemu Waclawowi Zbłaga została sfinalizowana w obecności biskupa „... ante summum altare finitis missarum sollempnis in presencia tocius capituli Cruisiciensis et populi astantis...”.⁶ Nasza dotychczasowa wiedza o Wolimirze upoważnia do wysunięcia przypuszczenia, iż to uroczyste nabożeństwo odprawione zostało przez samego bpa wrocławskiego.

Dotychczas znane były dwa dokumenty indulgencyjne bpa Wolimira. Jeden dotyczył kościoła w Sadlnie, drugi zaś świątyni trzebnickiej⁷. Ostatnio T. Jasiński odnalazł, wśród przechowywanych w Pelplinie ar-

⁴ J. Nowacki, *Nieznane dokumenty z XIII wieku*, NP t. 4: 1948 s. 288–289 oraz 291 (komentarz).

⁵ Chorzęcin leżący na terytorium woborskim dopiero w 1764 r. znalazł się w granicach diecezji wrocławskiej, S. Litak, *Struktura terytorialna kościoła łacińskiego w Polsce w 1772 roku*, *Materiały do Atlasu Historycznego Chrześcijaństwa w Polsce*, t. 4, Lublin 1980 s. 72. Zob. także S. Zajączkowski, S. M. Zajączkowski, *Materiały do słownika geograficzno-historycznego dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej do 1400 roku cz. 1*, Prace Wydziału II Nauk Historycznych i Społecznych Łódzkiego Towarzystwa Naukowego nr 63, Łódź 1966 s. 46–47.

⁶ *Dokumenty kujawskie i mazowieckie przeważnie z XIII wieku* (dalej cyt. DKM), wyd. B. Ulanowski, „Archiwum Komisji Historycznej” t. 4, Kraków 1888 nr 33 s. 204. W sprawie datacji zob. J. Maciejewski, *dz. cyt.*, s. 55.

⁷ *Schlesisches Urkundenbuch* (dalej cyt. SUB) t. 3–4, bearb. W. Irgang, Köln–Vien 1984–1988 t. 3 nr 519, t. 4 nr 113.

chiwaliów dominikanów toruńskich, regest nieznanego dotąd dyplomu odpustowego tego biskupa⁸. Dokumentem tym, wystawionym w Toruniu w 1266 r., Wolimir udzielił 40-dniowego odpustu wszystkim chrześcijanom wspierającym toruński kościół dominikański⁹.

Pierwsze nadania krzyżackie dla konwentu dominikańskiego, osiadłego ostatecznie w Nowym Mieście Toruniu, pochodzą z lat 1263–1264¹⁰. Łączyć je zapewne można z pacyfikacją stosunków między pierwszym bpem chełmińskim Heidenreichem a władzami Zakonu, co zaobserwować można u progu lat sześćdziesiątych XIII stulecia¹¹. Inicjator fundacji Henryk–Heidenreich był dominikaninem, a nawet w latach 1238–1240 prowincjałem polskiej prowincji tego zakonu¹². Po jego śmierci (29 VI 1263 r.) realizacja fundacji przeciągała się aż do lat siedemdziesiątych, co mogło być przede wszystkim spowodowane zaabsorbowaniem głównych donatorów wielkim powstaniem pruskim¹³. Nic nie wskazuje jednak, aby dominikanie stracili łaskę wielkiego mistrza lub miejscowego episkopatu. Drugie nadanie Anno von Sangershausena pochodzi już z okresu po śmierci Heidenreicha, a protektorem toruńskiego klasztoru był także mistrz krajowy Ludwik von Baldenheim¹⁴. Prace budowlane podjęto już zapewne po drugim nadaniu wielkiego mistrza, gdyż w roku 1265 bp chełmiński Fryderyk udzielił odpustu wszystkim, którzy pomogą przy budowie kościoła¹⁵. Dyplom indulgencyjny Wolimira, podobnie jak ten wspomniany powyżej, pochodzi zatem z pierwszego, zapewne najtrudniejszego, okresu budowy i jest wyrazem moralnego wsparcia udzielonego fundacji toruńskiej. Poparcie to było najprawdopodobniej konsekwencją dotychczasowych bliskich związków bpa wrocławskiego z Zakonem Kaznodziejskim¹⁶. Pobyt Wolimira w Toruniu należałoby przy-

⁸ T. Jasiński, *Znaczenie toruńskich archiwaliów poddominikańskich w Archiwum Diecezjalnym w Pelplinie*, „Studia Pelplińskie” t. 18: 1987 s. 345.

⁹ Archiwum Diecezjalne w Pelplinie, Monastica. Toruń–Dominikanie 1 k. 34 v.

¹⁰ *Preussisches Urkundenbuch*, (dalej cyt. PrUB), t. 1, bearb. R. Philippi, A. Seraphin, Königsberg 1882 t. 1/2 nr 197 i 219; J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy nad Bałtykiem w XIII w.*, NP t. 6: 1957 s. 107.

¹¹ K. Górski, *Henryk–Heidenreich, pierwszy biskup chełmiński*, w: *Studia nad historią dominikanów w Polsce*, red. J. Kłoczowski, Warszawa 1975 t. 1 s. 187–188.

¹² J. Kłoczowski, *dz. cyt.*, s. 107.

¹³ *Tamże*.

¹⁴ PrUB t. 1/2 nr 288.

¹⁵ PrUB t. 1/2 nr 233; T. Mroczo, *Architektura gotycka na ziemi chełmińskiej*, Warszawa 1980 s. 36.

¹⁶ DKM s. 174; J. Maciejewski, *dz. cyt.*, s. 43, 59 n.

jąć raczej przed ugodą zawartą w kwietniu 1266 r. z księciem Kazimierzem. Być może dominikanie odegrali rolę pośredników w sporze między bpem a księciem, podobnie jak to miało miejsce w 1238 r.¹⁷ W każdym razie prowadzenie przez Wolimira negocjacji z władcą Kujaw w oparciu o pobliski Toruń jest całkiem prawdopodobne.

Indulgenca Wolimira dla konwentu toruńskiego, potwierdzająca związek biskupa z dominikanami w połowie lat sześćdziesiątych XIII w., wzmacnia także pośrednio pogląd o założeniu w tym czasie klasztoru tego zakonu w Brześciu Kujawskim. Można by nawet wyrazić ostrożne przypuszczenie, iż fundacja kujawska zaistniała z inicjatywy związanego blisko z Zakonem Kaznodziejskim biskupa i była możliwa dzięki pojednaniu się obu stron konfliktu (tj. księcia Kazimierza i biskupa).

Na koniec pragnę dokonać kilku sprostowań w aneksie do wzmiankowanej rozprawy o działalności kościelnej Wolimira. Przede wszystkim niewłaściwie została ukazana precedencja urzędów w obu kapitułach katedralnych. W świetle ówczesnych dyplomów w czasach Wolimira należy jednak przyjąć kolejność następującą (dla obu kapituł): prepozyt, dziekan, scholastyk, archidiakon, kantor, kustosz¹⁸. Sprostowania wymagają także daty sprawowania urzędów przez dwóch prałatów z kapituły katedralnej w Kruszwicy. W pierwszym przypadku chodzi o ostatnią wiadomość o tamtejszym prepozycie Janie, która pochodzi faktycznie z dyplomu datowanego na 17 sierpnia 1301 r.¹⁹ Drugim z prałatów jest kantor Albert. Jako pewny moment objęcia przez niego kantorii należy uznać dzień 23 września 1258 r.²⁰, choć zapewne nastąpiło to kilka miesięcy wcześniej po kapitule generalnej²¹.

¹⁷ *Kodeks dyplomatyczny Polski*, (dalej cyt. KodPol) wyd. L. Ryzyszewski, A. Muczowski, J. Bartoszewicz, M. Bobowski, t. 1-4, Warszawa 1847-1887 t. 2/1 nr 23; J. Wiesiołowski, *Dominikanie w miastach wielkopolskich w okresie średniowiecza*, w: *Studia nad historią dominikanów w Polsce*, t. 1 s. 207.

¹⁸ Pogląd ten opieram przede wszystkim na porównaniu następujących dokumentów: DKM nr 13 s. 184, nr 20 s. 193, nr 33 s. 204; KodPol t. 2/1 nr 89 i 90, t. 2/2 nr 75; *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 1, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1877 nr 604; *Codex Diplomaticus Prussicus*, Bd. 1, herausg. J. Voigt, Königsberg 1836 nr 161; J. Nowacki, *dz. cyt.*, nr 4 s. 288-289. Wyższa niż zazwyczaj pozycja kantora na dokumencie Kazimierza Kondradowicza z 6 X 1250 r. była spowodowana zapewne faktem dzierżenia tej prałatury przez Jakuba Weksę ze Skaryszewa.

¹⁹ *Pommerellisches Urkundenbuch*, bearb. M. Perlbach, Danzig 1882 nr 600 i 601.

²⁰ J. Nowacki, *dz. cyt.*, nr 4 s. 288-289.

²¹ J. Maciejewski, *dz. cyt.*, s. 39.

Powyższe uwagi są, jak już zazaczyłem, jedynie uzupełnieniem obszerniejszego tekstu o Wolimirze. Trzeba przyznać, że nie mają one większego wpływu na ocenę działalności tego ordynariusza. Sądzę jednak, że w znacznym stopniu wzmacniają niektóre twierdzenia wypowiedziane już wcześniej, a szczególnie to, iż działalność kościelna bpa Wolimira „była istotnym elementem jego pontyfikatu”²².

²² *Tamże*, s. 65.